

بررسی و تحلیل ویژگی‌های دستوری-نحوی مصدر زبان روسی در مقایسه با مصدر زبان فارسی*

امیر حسینی

استادیار دانشکده زبان‌های خارجی دانشگاه تهران

چکیده

مصدر یکی از عناصر تشکیل دهنده واژگان زبان و شکل بنیادین فعل در زبان‌های مختلف است. از آن‌جا که این فرم کلمه در ساختارهای نحوی، در گفتار و نوشتار، دیده می‌شود، لذا پرداختن به آن از جنبه‌های ساختار واژگانی، ویژگی‌های دستوری، و خصوصیات نحوی جالب توجه می‌نماید. این تحقیق به بررسی ویژگی‌های دستوری-نحوی مصدر زبان روسی و مقایسه آن با زبان فارسی و یافتن وجوه تشابه و تفاوت آنها پرداخته است. بررسی‌های انجام‌شده نشان می‌دهد که، با توجه به ویژگی‌های نحوی مصدر روسی، باید آن را جزء گروه فعلی دانست؛ در حالی که خصوصیات نحوی مصدر در زبان فارسی شبیه اسم است و باید آن را جزء گروه اسمی دانست.

واژه‌های کلیدی

مصدر، ساختارهای نحوی، زبان فارسی، زبان روسی، ویژگی دستوری.

مقدمه

واژه инфинитив (مصدر) در زبان روسی از کلمه لاتین infinitivus گرفته شده است و آن را неопределённая форма глагола (فرم نامعین فعل) نیز

* این مقاله مستخرج از طرح پژوهشی «بررسی و تحلیل تطبیقی ساختارهای نحوی زبان روسی در مقایسه با زبان فارسی»، شماره ۳۶۴/۳/۷۷۰، است، که با حمایت مالی معاونت پژوهشی دانشگاه تهران در دست انجام است.

می‌نامند (دایرة المعارف زبان‌شناسی^۱، ۱۹۹۰، ص ۱۹۸). مصدر زبان روسی، مانند مصدر زبان فارسی، مستقل از جمله، برخلاف فعل، ویژگی‌های دستوریِ زمان، شخص، و شمار را بیان نمی‌کند، اما برخی ویژگی‌های دستوری فعل را، مانند ВИД (گونه)، залог (وجه)، управление (هدایت نحوی)، دارد. به عنوان مثال، ویژگی‌های دستوری مصدرِ читать (مطالعه کردن) به این ترتیب بیان می‌شود که مصدر فوق не совершенный вид (غیر مطلق) و действительный залог (معلوم) است و управление (هدایت نحوی) مصدر فوق می‌تواند اسم و وابسته‌های آن را، با توجه به پیام جمله، در حالت‌های نحویِ مفعول صریح (? что = چه چیزی را؟)، متمم (? о чём = راجع به چه چیزی؟)، (? о ком = راجع به چه کسی؟)، (? кому = برای چه کسی؟)، نقش قیدی (? где = در کجا؟)، و... قرار دهد؛ و اما، چنانچه یکی از صیغه‌های صرف‌شده آن را در نظر بگیریم، مثلاً читаем (مطالعه می‌کنیم)، علاوه بر بیان ویژگی‌های دستوریِ گونه، وجه، و هدایت نحوی، ویژگی‌های زمان (زمان حال)، شخص (اول شخص)، و شمار (جمع) را نیز بیان می‌کند.

هدایتِ نحوی (управление)

همان‌طور که گفته شد، یکی از ویژگی‌های مصدر روسی داشتن خصوصیتِ هدایتِ نحوی است (دایرة المعارف زبان‌شناسی ۱۹۹۰، ص ۵۳۷). نقش هدایتِ نحویِ مصدرِ روسی به این معنا است که تعیین‌کنندهٔ نقش اسامی و وابسته‌های آنها در ساختار نحوی است. برخلاف مصدر فارسی، این قابلیتِ بالفعلِ مصدرِ روسی است. در صورتی که این ویژگی را باید قابلیتِ بالقوهٔ مصدرِ فارسی دانست؛ زیرا که مصدر فارسی نمی‌تواند، در جای فعل، به عنوان یکی از ارکان اصلی جمله، به کار رود. بنابراین، مصدر روسی (مطلق СВ یا غیر مطلق НСВ)، برحسب معنای لغویِ خود، می‌تواند حاوی سؤال‌هایی باشد که نقش اسامی و وابسته‌های آنها را در جمله معین می‌کنند.

همان‌طور که اشاره شد، معنای لغویِ مصدر تعیین‌کنندهٔ نوع و تعداد سؤال‌هایی است که می‌تواند طرح کند. مثلاً مصدرِ (на)писать (نوشتن) قابلیت طرح سؤال‌هایی

1) Лингвистический энциклопедический словарь

از قبیل *что?* (چه چیزی را؟)، *кому?* (به چه کسی؟)، *на чём?* (روی چه چیزی؟)، *в чём?* (در چه چیزی؟)، *на каком языке?* (به چه زبانی؟)، *кого?* (برای چه کسی؟)، *для чего?* (برای چه چیزی؟)، (راجع به چه کسی؟)، *о чём?* (راجع به چه چیزی؟) را دارد؛ و اسامی، به ترتیب، در پاسخ به سؤال‌های فوق در جمله در نقش‌های گوناگون به کار برده می‌شوند: предложение *на бумаге* (جمله را: مفعول صریح)، *директору* (به مدیر: متمم-مفعول به‌ای)، *на русском* (روی کاغذ: نقش قیدی)، *в романе* (در رمان: نقش قیدی)، *языке* (به زبان روسی: نقش قیدی)، *для молодёжи* (برای جوانان: متمم)، *о спортсменах* (راجع به ورزشکاران: متمم). در مثال فوق، به کلیه سؤال‌هایی که مصدر *написать* (نا) مطرح کرده است هدایت نحوی (управление) این مصدر گفته می‌شود و گروه اسمی، در پاسخ به سؤال‌های فوق، با توجه به پیام جمله، در ساختارهای نحوی متناسب با نقش خود، در شکل یا حالت (падеж) معینی به کار می‌روند. البته تعداد و نوع سؤال‌های مربوط به هر مصدر، با توجه به معنای لغوی آن، متفاوت است. برای مثال در جمله

Он решил купить эту книгу. او تصمیم گرفت این کتاب را بخرد.

مصدر *купить* (خریدن)، با طرح سؤال *что?* (چه چیزی را؟) موجب شده است که کلمه *книга* (کتاب) در نقش مفعول صریح *книгу* (کتاب را) در جمله به کار برود. یادآوری می‌کنیم که مصدر فارسی نیز نقش هدایت نحوی گروه اسمی را بالقوه بر عهده دارد. و از آن‌جا که مصدر فارسی در ساختارهای نحوی نمی‌تواند در نقش خبر به کار رود، لذا عملاً فرم مصدر نمی‌تواند در نقش فعل (به عنوان مسند) به دنبال خود اسامی را در نقش‌های متممی یا مفعولی قرار دهد، مگر آن‌که در صیغه‌های مختلف صرف شود تا بتواند وظیفه هدایت نحوی را ایفا کند.

نوع، گونه (ВИД)

یکی از ویژگی‌های مصدر روسی *ВИД* (نوع، گونه) آن است (رزنتال^۱ ۱۹۹۵، صص ۲۸۶-۲۹۰). و این بدان معناست که هر مصدر روسی در دو شکل وجود دارد، که هر دو، از نظر

1) Розенталь

معنای لغوی، یک‌سان است اما معنای دستوری متفاوت دارند. در زبان روسی یکی را *совершенный вид (СВ) (مطلق) و دیگری را не совершенный вид (НСВ) (غیر مطلق) می‌نامند. وجه تمایز مصدر مطلق و غیر مطلق، از نظر شکل ظاهری، می‌تواند در پیشوند *писать(НСВ) / написать(СВ) (نوشتن)، در میانوند *быва-, рассказать(СВ) / рассказывать(НСВ) (تعریف کردن)، یا در پسوند *кончить(СВ) / кончать(НСВ) (-а, -и) (تمام کردن) باشد؛ و گاهی ممکن است شکل ظاهری دو مصدر مطلق و غیر مطلق کاملاً متفاوت باشد: *взять(СВ) брать(НСВ) (برداشتن). مصدر غیر مطلق (НСВ) مصدری است که قابلیت بیان به پایان رسیدن کار را ندارد. یعنی چنانچه بخواهیم به انجام رسیدن کار را بیان کنیم نمی‌توانیم از مصدر فوق استفاده کنیم، بلکه برای بیان آن از مصدر مطلق استفاده می‌شود. مصدر غیر مطلق برای نامیدن عمل، استمرار، و تکرار آن، یا بیان جریان داشتن کار یا حالت به کار می‌رود. در صورتی که مصدر مطلق به نتیجه و پایان کار اشاره می‌کند. ویژگی مطلق یا غیر مطلق بودن مصدر روسی را می‌توان در گستردگی فرم‌های مختلف زمان‌های افعال زبان فارسی، به خصوص زمان گذشته، جستجو کرد. زیرا که در زبان روسی برای بیان زمان گذشته فقط یک فرم ساختاری وجود دارد که این فرم از هر دو مصدر مطلق و غیر مطلق ساخته می‌شود و هر یک معنای دستوری معینی را بیان می‌کند. برای بیان زمان حال از مصدر غیر مطلق و برای بیان زمان آینده از هر دو نوع مصدر استفاده می‌شود، که هر یک معنایی، اضافه بر معنای زمان (آینده)، مبنی بر میزان قطعیت، تکرار، و... نیز دارد. این ویژگی دستوری در زبان فارسی وجود ندارد.*****

وجه (معلوم / مجهول) (залог)

یکی دیگر از ویژگی‌های مصدر زبان روسی وجه آن است. یعنی در زبان روسی مصدر غیر مطلق را می‌توان به مصدر معلوم و مصدر مجهول تقسیم کرد. وجه تمایز مصدر معلوم از مصدر مجهول در بودن یا نبودن ادات *ся- در انتهای فعل متعدی است. چنانچه به انتهای مصدر معلوم متعدی غیر مطلق ادات *ся- اضافه شود مصدر مجهول روسی به دست می‌آید: *строить (ساختن) / строиться (ساخته شدن)، читать (خواندن) / читаться (خوانده شدن). در زبان روسی، مصدر مجهول مطلق وجود***

ندارد. فرم مصدر مجهول در ساختارهای نحوی زبان روسی به کار نمی‌رود. در زبان فارسی، برای ساختن فعل مجهول، فعلی «شدن» «به عنوان عنصر سازنده مجهول در گروه فعلی عمل (می) کند (و) همیشه با یک فعل واژگانی همراه است» (باطنی ۱۳۸۰، ص ۱۲۷) و زمان فعل مجهول رازمان فعل «شدن» تعیین می‌کند: دیده شد. کشته می‌شود.

نقش مصدر در ساختارهای نحوی

مصدر زبان فارسی، همانند اسامی در ساختارهای نحوی زبان فارسی، در نقش‌های فاعلی، مفعولی، مضاف الیهی، قیدی، و... به کار برده می‌شود. بنابراین، با توجه به نقشی که مصدر فارسی در جمله دارد، به راحتی می‌تواند با حروف اضافه متناسب با نقش خود ترکیب و در جمله به کار برده شود. به همین دلیل می‌توان گفت که مصدر فارسی گرایش اسمی دارد. اما مصدر روسی، علاوه بر آن که می‌تواند به عنوان خبر (مانند فعل) در جمله ایفای نقش کند، در عین حال، مانند مصدر فارسی، در نقش‌های فاعلی، مفعولی، مضاف الیهی، قیدی، و... نیز به کار می‌رود (رزنتال ۱۹۹۵، ص ۲۸۱). اکنون، با توجه به گرایش اسمی مصدر فارسی، این سؤال مطرح می‌شود که آیا مصدر روسی را، با توجه به نقش آن در جمله، باید جزء گروه اسمی محسوب کرد یا نه؟ برای توضیح این سؤال به مقایسه چند جمله روسی و فارسی می‌پردازیم.

1-1 Читать очень полезно.

1-2 مطالعه کردن بسیار مفید است.

1-2 Али любит читать.

2-2 علی مطالعه کردن را دوست دارد.

1-3 При чтении многому можно научиться.

2-3 با مطالعه کردن چیزهای زیادی می‌توان آموخت.

1-4 Ему понравилась идея почитать книгу.

2-4 او از فکر مطالعه کردن کتاب خوشحال شد.

1-5 Он устал читать.

2-5 او از مطالعه کردن خسته شد.

همان طور که ملاحظه می‌شود در جملات 1-1 و 2-1 مصدر (مطالعه

کردن) در نقش فاعل به کار رفته است. در جملات ۱-۲ و ۲-۲ مصدر читать (مطالعه کردن)، نقش مفعول را ایفا می‌کند. در ۲-۳ مصدر مطالعه کردن، با حرف اضافه با همراه است. یعنی مصدر فارسی با حرف اضافه ترکیب شده است و نقش متمم دارد. در صورتی که در جمله ۱-۳، از آن‌جا که مصدر روسی با حروف اضافه ترکیب نمی‌شود، هرگز نمی‌تواند فرم مصدر به کار رود. لذا برای بیان جمله فوق از اسمی که از مصدر فعل ساخته می‌شود و حاوی معنی لغوی فعل مورد نظر است استفاده می‌شود. بنابراین، مصدر روسی در نقش متمم به کار نمی‌رود. در چنین مواردی اسم مصدر به عنوان جایگزین مصدر می‌آید. در جملات ۱-۴ و ۲-۴ مصدر почитать (مطالعه کردن) در نقش مضاف الیه به کار رفته است. بنابراین، مصدر روسی نیز، مانند مصدر فارسی، قابلیت کاربرد در نقش مضاف الیه را دارد. در ۲-۵ مصدر مطالعه کردن با حرف اضافه از در نقش قیدی (سبب و علت) به کار رفته است و در این‌جا از به معنی به علت، بر اثر، تعیین‌کننده نقش مصدر مطالعه کردن (نقش قیدی) است. اما در ۱-۵ مصدر بدون حرف اضافه در همان نقش به کار رفته است و در واقع حرف اضافه از در خود کلمه почитать نهفته است. با مطالعه مثال‌های ۲-۲، ۲-۳، ۲-۳، و ۲-۵ ملاحظه می‌شود که، به ترتیب، حروف اضافه را، با، از به راحتی با مصدر مطالعه کردن ترکیب شده‌اند و منجر شده‌اند به این که مصدر مذکور در نقش‌های مفعول صریح، متمم، و قید در ساختارهای نحوی فوق به کار برود. در صورتی که در ۱-۲ و ۱-۵ مصدر روسی، بدون حرف اضافه، همان نقش‌ها را در جمله ایفا کرده است. مثال ۱-۳ نشان می‌دهد که مصدر روسی نمی‌تواند در نقش متمم به کار برود. مثال‌های ۱-۴ و ۲-۴ از نقش مضاف الیه مصدر روسی و فارسی حکایت می‌کند.

جملات مصدری (инфинитивные предложения)

با توجه به خصوصیات نحوی مصدر در جملات روسی، باید آن را به مصدر وابسته (зависимый инфинитив) و مصدر مستقل (не зависимый инфинитив) تقسیم کرد. هریک از گونه‌های مصدر (مطلق یا غیر مطلق) می‌تواند در ساختارهای نحوی به عنوان مصدر وابسته یا مصدر مستقل به کار برده شود. بدیهی است که این تقسیم‌بندی بر مبنای کاربرد مصدر در جمله است. لذا مصدر را جدای از جمله نمی‌توان

مصدر وابسته یا مصدر مستقل خواند. برحسب آن که مصدر در جملات روسی در نقش خبر، به عنوان کلمه وابسته یا مستقل، به کار رفته باشد این جملات را به ساختارهای نحوی با مصدر وابسته و ساختارهای نحوی با مصدر مستقل تقسیم‌بندی می‌کنیم.

ساختارهای نحوی با مصدر وابسته

مصدر وابسته به مصدری می‌گوییم که کلمه‌ای الزاماً باعث کاربرد آن در جمله شود. کلمه‌ای که عامل کاربرد فرم مصدر در جمله می‌شود می‌تواند جزء گروه فعلی یا گروه اسمی باشد. در ادامه به برخی از این عامل‌ها اشاره می‌کنیم.

– فعل‌ها (глаголы):

الف. فعل‌هایی که بر احساسات، اراده، سعی و توان فاعل دلالت دارند، مانند хотеть (خواستن)، любить (دوست داشتن)، уметь (بلد بودن)، (توانستن)، стараться (سعی کردن)، решить (تصمیم گرفتن). مثال:

Олег **любит смотреть** спортивные телепередачи.

آلگ دوست دارد برنامه‌های ورزشی تلویزیون را نگاه کند.

Дети **хотели играть** в парке.

بچه‌ها می‌خواستند در پارک بازی کنند.

در جملات فوق فعل‌های любит و хотели عامل‌هایی هستند که باعث می‌شوند

فعل اصلی جمله در فرم مصدری به کار رود.

ب. فعل‌هایی که در معنی خواهش، امر، و توصیه به کار می‌روند: советовать

(توصیه کردن)، просить (خواهش کردن)، приказать (دستور دادن). مثال:

Я **советую** вам **заниматься** спортом по утрам.

من به شما توصیه می‌کنم صبح‌ها ورزش کنید.

همان‌طور که مشاهده می‌شود، در جمله فوق عامل به کار رفتن مصدر

советую است.

ج. فعل‌هایی که مرحله کار را نشان می‌دهند، مثل начать/начинать (شروع

кончить/кончать (تمام کردن)، продолжать/продолжить (ادامه دادن)، (تمام کردن) یادآوری می‌کنیم که بعد از فعل‌های فوق در جملات روسی فقط مصدر غیر مطلق به کار برده می‌شود. مثال:

В прошлом году Алексей Петрович **начал работать** в средней школе. الکسی پتروویچ سال گذشته کار (کردن) در مدرسه متوسطه را آغاز کرد.

همان طور که ملاحظه می‌شود، مصدر **работать** (کار کردن) در جمله فوق به علت وجود فعل **начал** (شروع کرد) به کار رفته است.

د. فعل‌های حرکتی لازم و متعدی. این گونه فعل‌ها بر جابه‌جاییِ فاعل به تنهایی یا به همراه مفعول دلالت دارند. مثال:

Антон **принёс** фотографии **показать** Сергею.

آنتون عکس‌ها را آورد به سرگی نشان بدهد.

Сергей **пошёл посмотреть** фотографии Антона.

سرگی رفت عکس‌های آنتون را نگاه کند.

مصدرهای **показать** (نشان دادن)، **посмотреть** (نگاه کردن) به علت وجود فعل‌های حرکتی **принёс** (آورد) و **пошёл** (رفت) هم‌چون مصدرهای وابسته در جملات فوق به کار رفته‌اند.

نکته مهم در کلیه مثال‌های فوق آن است که مصدر وابسته در بخش خبر جمله‌ها محتوای اصلی خبر را دارد و از نظر شخص، شمار، و زمان از فعل پیش از خود یعنی فعلی که به آن وابسته است پیروی می‌کند (بلاشاپکوا^۱، ۱۹۸۹، ص ۶۱۲).

— **قید (наречие)**. قید در زبان روسی می‌تواند هم به صورت مستقل در نقش مسند

(خبر) جمله و هم در ترکیب با مصدر در این نقش به کار رود. بنابراین، قید می‌تواند عامل به کار رفتن مصدر در جملات روسی باشد. به این مثال‌ها توجه کنید:

Ему сейчас **трудно писать**. الان برای او مشکل است بنویسد.

Вам **нужно пойти** к врачу. شما لازم است که پیش پزشک بروید.

1) Белошапкова

در جمله‌های فوق، کلمات **нужно** و **трудно**، از گروه قیدی، موجب به کار رفتن مصدرهای **писать** (نوشتن) و **пойти** (رفتن) شده‌اند. این گونه جمله‌ها در زبان فارسی با وجه التزامی بیان می‌شود.

- فرم کوتاه صفت فعلی (**причастие**). صفت فعلی نیز عامل وابستگی فرم مصدر در جمله‌های روسی می‌شود:

Ему было **поручено сопровождать** гостей.

او مأمور شده بود که میهمانان را بدرقه کند.

در این جمله صفت فعلی **поручено** عامل کاربرد مصدر **сопровождать** (بدرقه کردن) است.

- اسم (**существительное**). اسم نیز می‌تواند یکی از موجبات به کار رفتن مصدر در جمله‌های روسی باشد.

Не будет никаких **затруднений** **взять** власть в руки.

هیچ مانعی برای به دست گرفتن قدرت وجود نخواهد داشت.

همان گونه که ملاحظه می‌شود، در جمله فوق، اسم **затруднение** سبب به کار رفتن مصدر **взять** شده است.

- صفت کوتاه (**прилагательное**). صفت کوتاه را نیز باید یکی از عوامل به کار رفتن مصدر در زبان روسی محسوب کرد:

Я всегда **рад** Вас **видеть**.

من همیشه از دیدن شما خوشحال می‌شوم.

کلمه **рад** فرم کوتاه صفت زبان روسی است که در جمله فوق موجب به کار رفتن مصدر **видеть** شده است (خرومیتس^۱، ۱۹۵۹، ص ۱۶۰).

1) Хромец

مصدر فاعلی و مصدر مفعولی

در زبان روسی فاعلِ مصدرِ وابسته‌ای که در نقش خبر جمله به کار رفته است ممکن است با فاعلِ فعلِ صرف‌شده یکی باشد. در این صورت مصدر را مصدر فاعلی می‌نامند:

Он пошёл гулять.

او رفت گردش کند.

در جمله فوق فاعلِ مصدرِ гулять (گردش کردن) با فاعلِ فعلِ пошёл یکسان است. بنابراین، پیش روی ما مصدر فاعلی قرار دارد. اما چنانچه مفعولِ فعلِ اصلی فاعلِ مصدرِ وابسته باشد، این مصدر را باید مصدر مفعولی نامید:

پدر او را مجبور کرد نامه بنویسد. Отец заставил его написать письмо. در جمله فوق، او فاعلِ مصدرِ написать (نوشتن) است، و پدر فاعلِ فعلِ заставил (مجبور کرد). یعنی فاعلِ مصدرِ نوشتن، مفعولِ فعلِ مجبور کردن است. بنابراین، مصدرِ جمله فوق را مصدر مفعولی می‌نامیم (بلاشاپکوا ۱۹۸۹، ص ۶۱۳).

ساختارهای نحوی با مصدر مستقل

مصدری را که در ساختارهای نحوی مستقلاً در نقش خبر جمله به کار می‌رود مصدر مستقل می‌نامند. در زبان روسی جمله‌هایی را که در آنها مصدر مستقل وجود دارد جمله‌های مصدری می‌نامند (والگینا^۱ ۱۹۹۱، صص ۱۷۹-۱۸۱). در این گونه جمله‌ها تنها یکی از ارکان اصلی جمله وجود دارد و آن همان خبر یا مسند است، که با فرم مصدر بیان می‌شود. به همین دلیل این جمله‌ها را جمله‌های یک‌رکنی^۲ می‌نامند زیرا هیچ اسم یا ضمیر شخصی در حالت نهادی^۳ در این جمله‌ها به کار نمی‌رود. بنابراین، جمله‌های مصدری در زبان روسی به جمله‌های یک‌رکنی‌بی گفته می‌شود که در آنها مصدر رکن اصلی جمله است. این گونه جمله‌ها وجوه مختلف دارند (واینووا^۴ ۱۹۸۴، ص ۲۹۷). در زبان فارسی، از آن جا که مصدر نمی‌تواند به صورت مستقل در نقش خبر جمله به کار رود، جمله‌های مصدری وجود ندارد. در آن جا که

1) Валгина 2) односоставное предложение
3) именительный падеж 4) Войнова

بنا به گفته دستورنویسان [چنانچه] فعل به صورت مصدر بیاید، اصلاً فعل نیست زیرا مصدر از انواع اسم است و اگر بتوان در مواردی برای آن وجهی قایل شد باید گفت از وجه التزامی است زیرا یکی از مفاهیم التزام لزوم و اراده را می‌رساند و در این صورت باید آن را با جزء قبلی یک‌جا فعل به شمار آورد نه تنها مصدر را» (انوری ۱۳۷۵، ص ۷۲).

وجه شرطی جمله‌های مصدری

در زبان روسی جمله‌های مصدری گاهی در وجه شرطی به کار می‌روند:

В камень стрелять - стрелы терять.

اگر به سنگ تیراندازی کنی تیرها را از دست داده‌ای.

در این جمله دو کلمه **стрелять** (تیراندازی کردن) و **терять** مصدر مستقل اند. در زبان فارسی جملات شرطی با مصدر وابسته وجود دارد و از آن جا که مصدر فارسی به تنهایی نمی‌تواند در نقش خبر به کار رود به همین دلیل در کنار مصدر فارسی فعل ربطی نیز به کار می‌رود. به مثال زیر توجه کنید:

کار نیکو کردن از پر کردن است. (اگر می‌خواهی کاری را خوب انجام دهی باید آن را تمرین و تکرار کنی.)

در جمله فوق چنانچه فعل ربطی است را حذف کنیم جمله ناقص می‌شود و این به سبب آن است که مصدر فارسی نمی‌تواند مستقلاً در ساختارهای نحوی در نقش خبر به کار رود.

با دقت در ساختارهای نحوی روسی و فارسی فوق الذکر ملاحظه می‌شود که حرف ربط **если** در آنها وجود ندارد، و این در حالی است که مفهوم شرط در جملات مصدری مستتر است.

در زبان روسی جملات مصدری شرطی با حرف ربط **если** (اگر) نیز وجود دارد:

Если изменить место слагаемых, сумма не изменится.

اگر جای اعداد را عوض کنیم حاصل جمع تغییر نمی‌کند.

در صورتی که، در زبان فارسی، در جمله‌های شرطی با حرف ربط **اگر**، چنانچه مصدر

وجود داشته باشد آن مصدر هیچ‌گاه خبرِ جمله شرطی نیست.

وجه التزامی جمله‌های مصدری

جمله‌های مصدری در زبان روسی در وجه التزامی با اداتِ **бы** به کار برده می‌شود. این گونه جمله‌های مصدری یکی از معانیِ بایستن، اخطار، تذکر، و تمایل را در بر دارند:

Тeбе **бы отдохнуть и полечиться**. تو باید استراحت کنی و خوب شوی.

در جمله روسی فوق کلمه باید ظاهراً نیست، اما این معنا از جمله مصدری استنباط می‌شود. در جمله

Не упасть бы тебе! (مواظب باش) نیفتی!

مصدر **упасть** (افتادن) در این جمله مستقلاً در نقش خبر به کار برده شده است و از جمله فوق تذکر و اخطار استنباط می‌شود.

Увидеть бы ещё раз эту картину. ای کاش این تابلو را یک بار دیگر ببینم.

از جمله مصدری فوق معنی آرزو و میل استنباط می‌شود. در جمله‌های وجه التزامی، در زبان فارسی، مصدر در نقش خبر به کار نمی‌رود بلکه فعل در این گونه جمله‌ها صرف می‌شود.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

وجه امری جمله‌های مصدری

جمله‌های مصدری در زبان روسی در وجه امری نیز به کار می‌روند و در این صورت معنای آمرانه را در بر دارند.

Всем встать! همه بلند شوند!

در این جمله مصدر **встать** (بلند شدن) خبر واقع شده است.

Молчать! Не разговаривать! Знаю твои мысли.

ساکت باش! صحبت نکن! نظریات تو را می‌دانم.

مصدرهای молчать (ساکت بودن) و разговаривать (صحبت کردن) خبر جملات فوق‌اند. جمله‌های مصدری با این ساختار نحوی در زبان فارسی وجود ندارد.

وجه خبری جمله‌های مصدری

در زبان روسی برای بیان شدت و سرعت انجام عمل در گفتار عامیانه از فرم مصدر غیر مطلق استفاده می‌شود. این گونه جمله‌ها وجه خبری دارند. (این گونه جمله‌های روسی، بر خلاف سایر جمله‌های مصدری، دورکنی اند^۱ یعنی هم نهاد و هم گزاره در این جمله‌ها وجود دارد):

او پا به فرار گذاشت و من هم به تعقیب او دویدم. Он бежать, а я догонять.
من ترسیدم و پا به فرار گذاشتم. Я испугался - бежать!

مصدرهای бежать و догонять خبر جمله‌های فوق‌اند. چنانچه جمله‌های خبری بر نبود امکان انجام عمل به دلیل نبود شرایط لازم برای انجام آن دلالت کنند، برای بیان آن در زبان روسی از ساختارهای نحوی با مصدر مستقل استفاده می‌شود. در این گونه جمله‌ها ضمایر منفی معنای نبود موضوعی را که معنی لغوی ضمیر مورد نظر به آن اشاره دارد بیان می‌کنند:

او کسی را ندارد که با او صحبت کند. Ему не с кем поговорить.
من کسی را ندارم که از او بپرسم. Мне некого спросить.

همان‌طور که ملاحظه می‌شود در جمله‌های مصدری منفی فوق مصدرهای поговорить و спросить در نقش خبر جمله به کار رفته‌اند. این گونه ساختار نحوی در زبان فارسی وجود ندارد.

نتیجه‌گیری

بنابراین، از آنجا که مصدر زبان روسی (همانند فعل) ویژگی‌های دستوری هدایت نحوی، نوع یا گونه، و وجه را دارد، همچنین در جمله‌های التزامی، امری، شرطی، و

1) Двусоставное предложение

خبری به صورت مستقل یا وابسته در نقش خبر (نقش فعل) به کار برده می‌شود، لذا مصدر روسی را باید فعل بنامیم. این در صورتی است که مصدر فارسی، اگرچه ویژگی بالقوه هدایت نحوی را دارد و از لحاظ ساختاری و معنای لغوی می‌توان آن را شکل اولیه فعل دانست، اما از آن‌جا که مصدر فارسی نمی‌تواند مستقلاً در نقش خبر جمله (در جای فعل) به کار رود و، از آن گذشته، مانند اسم، به راحتی با حروف اضافه ترکیب می‌شود و در نقش‌های فاعل، مفعول، و مضاف الیه (که همان نقش اسم است) به کار برده می‌شود، لذا باید آن را به گروه اسمی منسوب کنیم.

منابع

- انوری، حسن، و احمدی گیوی، حسن، دستور زبان فارسی، انتشارات فاطمی، تهران ۱۳۷۵.
- باطنی، محمدرضا، توصیف ساختمان دستوری زبان فارسی، انتشارات امیرکبیر، چاپ یازدهم، تهران ۱۳۸۰.
- Белашапкина, В.А., **Современный русский язык**, М. 1989.
- Валгина, Н.С., **Синтаксис современного русского языка**, М. 1991.
- Войнова, Е.И. и др., **Учебник русского языка первый год обучения**, М. 1981.
- Лингвистический энциклопедический словарь**, М. 1990.
- Розенталь, Д.Э. и др., **Современный русский язык**, М. 1995.
- Розенталь, Д.Э., **Справочник по правописанию, произношению, литературному редактированию**, М. 1994.
- Хромец, Н.Г. и др., **Учебник русского языка для нерусских**, М. 1959.

□